

Villanások az ezerarcú afrikai irodalomból

Bevezető¹

A *Helikon* folyóirat, amelyet e bevezető szerzője, vagyis jómagam a hazai irodalomtudomány legfontosabb orgánumának tartok, igen nagy örömmre immár harmadszorra ad helyet az afrikai irodalmakkal kapcsolatos témák felvetésére. Első alkalommal még nem állt módomban részt venni az 1970/1. szám munkálataiban. Annak az anyagát Páricsy Pál, utóbb sajnos pályaelhagyóvá lett kolléga állította össze és szerkesztette. A következő különszámot (1986/3–4.) azonban Köpeczi Béla főszerkesztő élénk támogatása mellett már én szervezhettem és szerkeszthettem. Meggyőződésem, hogy a két kötet mindmáig érdemleges forrásként szolgál. Tudomásom és viszonylag széles körű tájékozódásom szerint az afrikai témában szakdolgozók vagy doktori disszertációt készítőik szinte minden esetben forgatják e köteteket, és felhasználják a bennük fellelhető ismereteket.

Meg kell vallanom persze, amint az előző, ugyanígy a mostani kötet is bizonyos értelemben nem több, mint egyszerű *tűzoltás*. Hiszen a napjainkra valóban világirodalmivá és rendkívül széles körűvé dagadt (ötvennégy vagy ötvenöt országban keletkezett) próza, dráma és költészet, illetve a hozzájuk kötődő értelmezés- és elemzéstömeg szinte áthatolhatatlanul gazdag, nagy könyvtárnyi méretű olvasnivalóval szolgál. Mi több, rendkívüli nyelvi gátak is keletkeztek, hiszen immár nemcsak a volt gyarmatosítók nyelvein (angol, francia, portugál, kisebb mér-

¹ Az afrikai tematikájú összeállítást (és benne írásaimat) az EMMI minisztere által támogatott *Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikáról: Biernaczky Szilárd Életmű-kiadási Program* keretében készítettem elő. A Program keretében a következő kötetek jelentek meg: Boubacar TINGUIDJI és Christiane Seydou, *Szilamaka és Pullori* [fulani hőseposz], szerk., elő- és utószó, szerzői bibl. BIERNACZKY Szilárd (Érd: Mundus Novus Könyvek, 2020); „Afrikai üzenetek / Afrika különszám”, *Napút* 22, 5. sz. (2020) [Biernaczky Szilárd szerkesztésében, számos saját írással]; *Philologia Africana Hungarica* 1, 1–4. sz. (2020) [Biernaczky Szilárd szerkesztésében, számos saját írással]. Előkészületben (várható megjelenés 2021–2022-ben): BIERNACZKY Szilárd, *Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikáról: Tudománytörténeti vázlatok*, 2 köt. (Érd: Mundus Novus); BIERNACZKY Szilárd, *Közép-Nyugat-Afrika feltárása: Tanulmányok Magyar László szellemi hagyatékáról* (Érd: Mundus Novus); MAGYAR László, „Egy rövid kivonatja Dél-Afrikában tett utazásomnak”: *Útinaplók, írások, levelek* [kanonizált szövegek], szerk. BIERNACZKY Szilárd (Érd: Mundus Novus); *Magyar László emlékezete – születése bicentenáriumán: A magyar szakirodalom legszebb oldalai (1854–2020)*, szerk. és előszó BIERNACZKY Szilárd, 2 köt. (Érd: Mundus Novus); TORDAY Emil, *Kongó népeinek életéből* [válogatott tanulmányok], szerk. és utószó BIERNACZKY Szilárd (Érd: Mundus Novus). Jan VANSINA, *A szájhagyomány: Tanulmány egy történelmi módszerről*, szerk., bev., interjú, utószó, szerzői bibl. BIERNACZKY Szilárd (Érd: Mundus Novus Könyvek, 2019); BIERNACZKY Szilárd, *Az afrikai népek szájhagyományai: Adalékok az Európán kívüli kultúrák szövegtudományának vizsgálatához* (Érd: Mundus Novus Könyvek, 2020); BÚR Gábor, *Afrika-történeti tanulmányok*, szerk. és bev. BIERNACZKY Szilárd, 2. köt. (Érd: Mundus Novus); BIERNACZKY Szilárd, *Üttérések a hazai Afrika-kutatásban* (Budapest–Érd: L’Harmattan Kiadó–Mundus Novus Könyvek); Samuel Martin Eno BELINGA, *Moneblum, a kék ember* [kameruni bulu hőseposz], ford. szerk., elő- és utószó, szerzői bibl. BIERNACZKY Szilárd (Érd: Mundus Novus [a Francia Intézet támogatásával]); *Szungyata, az oroszánkirály* [guineai manding hőseposz], ford., szerk., elő- és utószó, szerzői bibl. BIERNACZKY Szilárd (Érd: Mundus Novus).

tékben spanyol és ritkán még német és orosz is), hanem száznál jóval több afrikai (közülük kiemelkedik elsősorban az arab és a szuahéli, de jelentős folklórral és írott irodalommal rendelkező nyugat-afrikai fulani, hausza, joruba, igbo, manding stb., illetve a közép- és dél-afrikai kongo, mongo-nkundo, kikuju, baganda, zulu, kosza, csvána, szoto stb.) nyelven is léteznek jelentős irodalmak, amelyekhez immár színvonalas egyetemek sokoldalú érdemi tevékenysége nyújt szakmai támaszt.

Jelenlegi számunk tehát nem több, mint egy tágasra nyitott *pillanat*, amelyben örömünkre az idősebb és a fiatalabb korosztály is megszólal. És írásaikban nemcsak hogy elhozzák különféle írók–költők–drámaírók ismeretét, de érdemleges elméleti kérdéseket is felvetnek – lásd mindenekelőtt Urbán Bálint tanulmányát, amelyben a szerző a portugál nyelvű afrikai irodalom, illetve jeles mozambiki képviselője, Mia Couto kapcsán veti fel a posztkolonializmus elméletének néhány fontos szempontját. De hasonlóképpen izgalmas felvetéseket tartalmaz Földes Györgyi munkája, amelyben egy már Franciaországban vegyes házasságból született fiatal író, Marie NDiaye munkáiról kapunk képet, aki egyfolytában a gyökereit keresi, és így munkássága óhatatlanul Alex Haley *Gyökerek* című regényére (magyarul: 1979) emlékeztet, jóllehet az író a modern prózairodalom újdonsült fegyverzetével teljes egészében felszerelve ontja prózai és drámai alkotásait.

Örömünkre szolgál, hogy réges-régi kollégám, John William Johnson egy olyan tanulmányát is közreadhatjuk e válogatásban magyarul, amely az afrikai hőseposz-kutatás története egyik kulcselemzésének számít. Én e műfajt egyébként *az afrikai szájhagyományok* (verbális folklór) *királynője* jelzővel szoktam illetni – ne feledjük, Afrikában a szóművészet az irodalom teljes értékű részének számít.

Visszaulva Urbán Bálint tanulmányára, lényegében Búr Gábor is hasonló felvetésekkel szolgál a dél-afrikai történelem, társadalom és irodalom felől közelítve témájához. Más kérdés, hogy munkáját nem annyira az irodalomtudományi szempontrendszer (posztkolonialista elmélet), mint inkább szakmájához híven a történelmi szempontok vezérlik. Halvány szálon ideköthető Világi Dávid dolgozata is, aki a dél-afrikai bantu nyelvű nép, a zuluk történelmének mitikus kódokba hulló kezdeteit igyekszik egy nemzetközileg is kevésbé hasznosított memoár elemzésével oszlatni.

Tábor Sára dolgozata (témájában és kidolgozásában is) azért figyelemre méltó, mert éppen James Ngugi az a kenyai író, aki az Afrika-szerte felizzó kritikára reagálva – az afrikai írók miatt (csak) a volt gyarmatosítók nyelvén írnak, méghozzá a gyarmatosítók irodalmi életét gazdagítva – műveit újabban (azaz évtizedek óta) immár először kikuju anyanyelvén írja meg, és az esetek többségében aztán saját maga is fordítja angolra.

Több magyar publikációból is tudjuk immár, hogy a portugál nyelvű afrikai irodalom is széles körű nemzetközi figyelmet keltett és kelt. Pál Ferenc tömören összefogott írása elsősorban az angolai próza útjait tárja fel, bár itt-ott kitér a költészetre is. Külön öröömre szolgál, hogy végre elhangzik hazánkban is Óscar

Ribas neve, akinek hagyományokkal telt és klasszikusnak ítéltető kulcsregénye (*Uanga – Feitiço*, Romance Folclórico, 1950?) igencsak megérdemelné, hogy magyar nyelven elérhetővé váljék. Szabó Daniella jól egészíti ki részben Urbán Bálint, részben Pál Ferenc munkáját, mivel abban a luzofón afrikai irodalom magyarországi recepciójáról kaphatunk képet.

Ami saját írásainkat illeti, a magyarul megjelent afrikai, illetve afrikai témájú prózai művek rövid megjegyzésekkel kísért szemlélő bemutatása elsősorban a figyelemfelkeltés szándékával készült. Ami Soyinka sokoldalú művészetét illeti, tudtuk róla, hogy nemcsak alkotóként, hanem sok esetben politikai aktivistaként is megméretetett (lásd: a biafrai háború idején jószoigálati törekvéseiért két év börtönt szenvedett). Mindmáig, immár jóval túl a nyolcvanon is, ha kell, minden nap harcba száll jó ügyekért. Hazánkban talán egyedül Kármán Marianna doktori disszertációjából tudhatjuk, hogy egy sajátos teológiai törekvése is létezik: szándéka szerint világvallássá szeretné avatni, akár mint próféta is, a szerinte az erőszakmentesség példájául állítható joruba vallást (lásd: egy isten van, de sok út vezet hozzá), illetve annak sokoldalú stallumokkal felruházott istenét, Ogunt. A tanulmány szerzőjének szerény kísérlete ennek a törekvésnek a feltárása a hazai irodalmi érdeklődésű nagyközönség számára, bár e munka még megítélésem szerint számos kiegészítésre szorul (Soyinkának az utolsó két évtizedben megszáporodott esszéista, tanulmányírói munkássága tekintetében), amely a közeljövő feladatai közé tartozik.

Nem térhetünk ki az elől, hogy ne szóljunk mind ennek a különszámnak, mind általában a hazai tájékozódásnak arról a korlátjáról, amely az afrikai nyelvek hazai művelésének hiányából fakad. Erről külön dolgozatban kellene megemlékeznünk, most azonban csak annyit említünk, hogy összeállításunk kizárólag az európai nyelvű irodalmak világába képes betekintést nyújtani.

Afrika irodalmi (természetesen az európai nyelvek szárnyán) betörték viszont a világirodalom élvonalába – erre számos Nobel-díjas életműve is utal. Műfaji és szemléleti sokoldalúságuk akár e szám elemzéseiből is kitűnhet. A művek jó része a nagy *rendszerátváltozás* (lásd a felszabadulási hullámot az 1960 körüli években) következtében jórészt a posztkolonializmus elmélete jegyében vizsgálható. Más kérdés, hogy a korábbi nagy világirodalmi mozgás, a latin-amerikai írók művei kapcsán keletkezett fogalom, a mágikus realizmus mentén is számos alkotás számba vehető ebből a gazdag irodalmi termésből. Mindenesetre igencsak bővében vagyunk olyan műveknek, amelyekkel még sok dolga lesz mind a nemzetközi, és remélhetőleg mind a hazai irodalomtudománynak.